

УДК 347.135.224

М.С. ДОЛИНСЬКА, канд. юрид. наук,
Львівський державний університет внутрішніх
справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОГО НОТАРІУСА

Ключові слова: державний нотаріус, державна
нотаріальна контора

Як відомо, від якості діяльності нотаріату залежить певній мірі функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян та інших суб'єктів господарювання.

Законодавство незалежної України постійно змінюється. Відповідних змін зазнають також норми, що регулюють діяльність нотаріальних органів держави.

Поява якісно нового законодавства, яке регламентує діяльність нотаріату в Україні, була викликана об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, головна з яких полягала у забезпеченні охорони приватної власності, що формується як одне з основних конституційних прав громадян і організацій, створенні умов, за яких власник на свій розсуд і бажання міг володіти та розпоряджатися своїм майном [1, с.31]. Недостатньо дослідженими в Україні залишилися проблеми регулювання правового статусу державного нотаріуса за часів незалежної України.

Метою статті є аналіз законодавства, щодо регулювання діяльності українського державного нотаріату за часів незалежності України, зокрема зміни доступу до посади нотаріуса, особливості правового статусу державного нотаріуса, виявити його проблеми та недоліки. Українські вчені приділяють належну увагу аналізу українського нотаріального законодавства. Зокрема, дослідження проблемам нотаріального законодавства присвятили: В.В. Баранкова, Н.В. Васирина, В.В. Комаров, М.М. Дякович, Л.В. Єфіменко, Ю.П. Ільїна, О.І. Нелін, Л.К. Радзівська, С.Г. Пасічник,

С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Ф.М. Медвідь, В.Ф. Усенко, Я.Ф. Медвідь, Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін, П.Г. Хоменко, В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, Х.В. Майкут, В.Д. Степаненко, В.М. Черниш, Л.Є. Ясінська та багато інших. Однак, означені дослідження стосувалися загальних питань діяльності нотаріату, вчинення нотаріальних дій, тому не достатньо приділено уваги вчених правовому статусу державного нотаріуса в незалежній Україні.

Відповідно до частини другої статті 1 Закону України «Про нотаріат» [2], вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Історично першим виник державний нотаріат. Вибір того чи іншого типу нотаріату та його специфічні риси залежать від характеру політичного устрою в державі, правової системи, рівня забезпечення прав людини та рівня розвитку економіки [3, с.75]. Так, за часів радянської України в державі існував лише державний нотаріат.

Протягом 2011–2012 років у діюче нотаріальне законодавство, зокрема закон України «Про нотаріат» (далі – Закон), внесено численні та суттєві зміни, які стосуються зокрема доступу до професії нотаріуса, а також правового статусу державного нотаріуса.

Пригадаємо вимоги, які ставилися до посади державного нотаріуса за часів радянської України.

Декретом Ради народних комісарів України від 25.02.1919 р. «Про утворення народних Нотаріальних Камер» [4] був заснований інститут народних нотаріусів. Очолювали нотаріальні камери народні нотаріуси, що обиралися терміном на один рік виконкомом із числа кандидатів, запропонованих нотаріальним підвідділом. Кандидати повинні були відповідати загальним виборчим вимогам радянського ладу: досягти 18-річного віку, не займатися приватною комерцією, не жити на «не трудові статки» (прибуток від найманої

праці або проценти з капіталу), не бути ані служителем культу, ані колишнім агентом поліції чи жандармерії, ані членом «царської, гетманської или какой-либо королевской фамилии», ані божевільним чи засудженим.

Український нотаріат радянського періоду починає активно розвиватися з 20.04.1923 р., коли було затверджено «Положення про державний нотаріат» [5]. На чолі нотаріальних контор були нотарі (нотаріуси), які призначалися президією губернських рад народних суддів за поданням завідувача цивільним відділом з числа осіб, які користувалися виборчими правами та які витримали встановлене випробування в комісії, яка призначалася президією Раднарсуду по програмі, яка була затверджена Наркомюстом [6, с.26]. Нотаріуси були державними службовцями та не мали права працювати за сумісництвом не лише в приватних, громадських організаціях, державних установах але й брати участь в торговельно-промислових підприємствах.

Рада Народних комісарів УРСР 09.08.1944 р. за № 1016 прийняла постанову, якою затверджено Положення про Державний нотаріат УРСР» [7]. Очолювали державні нотаріальні контори нотаріуси, а в обласних центрах – старші нотаріуси. Нотаріусами могли бути особи, які мали вищу або середню юридичну освіту, а також особи, що мали не менш як 2-річний стаж роботи на посаді судді, прокурора, слідчого, юрисконсульта, або не менш як 2-річний стаж нотаріальної роботи. При цьому нотаріусами не могли бути особи, позбавлені виборчих прав, або особи, що мали судимість. Кандидати на посаду нотаріуса або заступника повинні були складати спеціальний іспит за програмою, встановленою НКЮ УРСР. Нотаріуси не вправі були поєднувати інші посади, крім виборних і викладацьких.

Відповідно до Положення про державний нотаріат Української РСР [8], затвердженого Постановою Ради Міністрів Української РСР від 26.12.1956 р. за № 1536 на посаду нотаріуса призначали осіб, які мали вищу юридичну освіту. Призначення на посади нотаріусів осіб з числа молодих спеціалістів, які закінчили

юридичні вищі учбові заклади, провадилося тільки після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців. Нотаріуси не могли суміщати інші посади, за винятком посад викладачів учбових закладів і курсів.

Згідно ст.9 Положення про державний нотаріат Української РСР [9], затвердженого постановою Ради Міністрів УРСР від 31.08.1964 р. за № 941, на посаду нотаріусів призначали осіб, які мали вищу юридичну освіту. Однак, в окремих випадках допускалося призначення на посади нотаріусів осіб, які не мали вищої юридичної освіти, але навчалися у вищих юридичних учбових закладах та осіб з числа молодих спеціалістів, які закінчили юридичні вищі учбові заклади, лише після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців. Нотаріуси не могли займати за сумісництвом інших посад, за винятком посад викладачів учбових закладів і курсів.

Статтею 8 Положення встановлено, що нотаріальні дії в нотаріальних конторах вчиняють: старші нотаріуси, заступники старших нотаріусів та нотаріуси. У разі відсутності нотаріуса нотаріальні дії виконує інша особа за призначенням голови обласного суду.

Верховною Радою Української РСР 25.12.1974 р. прийнято Закон «Про державний нотаріат» [10], який на законодавчому рівні комплексно врегулював питання діяльності українського радянського нотаріату. Цінними, на нашу думку, є положення, частини четвертої статті 3 вказаного Закону про те, що нотаріальні дії в державних нотаріальних конторах вчиняють державні нотаріуси (старші державні нотаріуси, заступники старших державних нотаріусів, державні нотаріуси).

Претендент на посаду державного нотаріуса повинен був бути громадянином СРСР, мати вищу юридичну освіту. Тобто збереглася вимога про вищу юридичну освіту для обіймання посади нотаріуса, однак із певними зауваженнями. Так, в окремих випадках, на посади державних нотаріусів могли призначатися особи, які не мали вищої юри-

дичної освіти, за умови, що вони не менше трьох років працювали за спеціальністю юриста, а також особи, які навчаються на останніх курсах вищих юридичних учбових закладів. Особи, що призначалися державними нотаріусами, були зобов'язані пройти стажування у випадках і порядку, встановлених законодавством.

Державні нотаріуси не могли перебувати на службі в інших установах, організаціях і на підприємствах за винятком зайняття викладацькою або науковою роботою.

За часів незалежної України, вимоги до особи, яка має намір працювати нотаріусом, у тому числі державним, безпосередньо закріплені в Законі України «Про нотаріат» від 09.09.1993 р. [2].

Так, відповідно до ст.3 вказаного Закону, нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут) і пройшов стажування протягом шести місяців в державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, що займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит та одержав свідоцтво про право на заняття нотаріальною практикою. При цьому не може бути нотаріусом особа, яка має судимість.

У статті 3 Закону «Про нотаріат» в редакції закону України від 01.10.2008 р. № 614-VI [11] зазначено, що нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Вищезазначеною статтею Закону в редакції Закону України від 06.09.2012 р. № 5208-VI [12], істотно змінилися вимоги до особи, яка може бути нотаріусом, а саме: громадянин України, який має повну вищу юридичну

освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак, не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Порівняльний аналіз норм ст.3 Закону України «Про нотаріат» в редакціях Закону № 3426-XII від 02.09.1993 р., Закону України від 01.10.2008 р. № 614-VI та Закону України від 06.09.2012 р. № 5208-VI свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилюються вимоги до особи, яка бажає стати нотаріусом: обов'язкове володіння особою українською мовою; наявність у особи юридичного стажу не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки.

Законодавець надав у ст.3 Закону поняття нотаріуса. А саме: нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

Варто звернути увагу на частину третю вищевказаної статті, в якій наголошується, що нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи

пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Ми погоджуємося з думкою В.В. Комарова та В.В. Баранкової в тому, що до нотаріуса ставляться досить високі вимоги і як до професійного юриста, і як до людини з точки зору її особистих якостей [4, с.52].

Державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється і ліквідується Міністерством юстиції України та реєструється у встановленому законом порядку. Очолює державну нотаріальну контору завідувачий, який призначається із числа осіб, які мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Призначення на посаду державного нотаріуса і завідувачого державною нотаріальною конторою та звільнення з посади провадиться головними управліннями юстиції в областях, місті Київ. Отже, завідувачий, державний нотаріус нотаріальної контори призначаються відповідно з вимогами чинного трудового законодавства з числа осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Керівництво державними нотаріальними конторами здійснює Міністерство юстиції України через головні управління юстиції, які також проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів.

Згідно ст.20 Нотаріального закону, державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету. Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України.

Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Відповідно до п.5 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 01.10.2010 р. за № 614–17, державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службо-

вців відповідних категорій. Стаж роботи державних нотаріусів у державних нотаріальних конторах зараховується до стажу державної служби.

Стаття 4 Закону України «Про нотаріат» встановлює права нотаріуса, тобто як державного, так і приватного, однак нічого не сказано про завідувачого державної нотаріальної контори. На нашу думку, не лише нотаріус, але й завідувачий та заступник завідувачого державною нотаріальною мають право: вимагати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

У статті 5 Закону України «Про нотаріат» встановлено обов'язки нотаріуса. Вважаємо, що не лише приватний та державний нотаріуси, але й завідувачий та заступник завідувачого державною нотаріальною конторою зобов'язані: здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам; вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищен-

ня; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, а у встановлених випадках, проходити підвищення кваліфікації; а також виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Поділ нотаріусів на державні та приватні обумовлений лише особливостями внутрішньої організації та фінансового забезпечення нотаріальної діяльності. Вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами здійснюється на тих же самих правових засадах, а оформлені ними документи мають однакову юридичну силу.

Державні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій, які визначені в ст.34 Закону України «Про нотаріат», як і приватні нотаріуси.

За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених Декретом Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7-93 «Про державне мито» [13] та окрему плату за надання додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру.

Важливе значення в практичній діяльності білоруських нотаріусів мають положення частини другої ст.18 Закону Білорусі «Про нотаріат» [14] про те, що завідувач державною нотаріальною конторою має право здійснювати всі нотаріальні дії в якості державного нотаріуса. Дану норму доцільно запозичити і законодавству України.

Варто зауважити, що загальні риси державного нотаріату охарактеризовано М.М. Дякович [3, с.74-75].

На нашу думку особливості здійснення нотаріальної діяльності державними нотаріусами полягають в тому, що:

- юридичною особою є державна нотаріальна контора, а не державний нотаріус;
- завідувач державною нотаріальною конторою, а також державний нотаріус, ви-

ступають представниками державної нотаріальної контори;

- державна нотаріальна контора створюється, діє та фінансується за рахунок держави, а завідувач конторою та нотаріус є її штатними одиницями;

- завідувач конторою, державний нотаріус перебувають у трудових правовідносинах з державним органом, а в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців;

- нотаріус підконтрольний управлінню юстиції (державному органу) і не несе самостійної відповідальності за результати здійснюваної ним нотаріальної діяльності;

- Міністерство юстиції України, головні управління юстиції в областях, місті Києві проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів згідно ст.18 Закону України «Про нотаріат»;

- державний нотаріус вчиняє нотаріальні дії як нотаріус державної нотаріальної контори, використовуючи при цьому печатку нотаріальної контори із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Зауважуємо, що згідно з ч.9 ст.8 Закону України «Про нотаріат», нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Тобто не лише державна нотаріальна контора, але й державний нотаріус виступає в якості третьої особи в суді.

В останній час поширилися випадки розгляду в судах справ за позовом спадкоємців сторін про розірвання договорів відчуження, зокрема дарування, укладених 15-25 років тому. Більшість державних нотаріусів, які посвідчували такі договори перебувають на пенсії, а деякі працюють в інших установах, і практично не пам'ятають обставин посвідчених ними договорів.

На нашу думку, не може бути залученим до справи в якості третьої особи у 2014 році, колишній державний нотаріус, який припинив вчиняти нотаріальні дії до 01.10.2008 р., на підставі: особа не є нотаріусом та не зареєстрована в Єдиному реєстрі нотаріусів України; ст.8 Закону України «Про нотаріат» «Нотаріальна таємниця» викладена в новій редакції законом України Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 01.10.2008 р. № 614-VI та набрала чинності з 01.12.2008 р. та не може погіршувати права колишнього державного нотаріуса; особа на теперішній час не є нотаріусом та не в змозі давати довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються в державній нотаріальній конторі або в державному нотаріальному архіві та доступу до них не має та не вправі бути з ними ознайомлений, оскільки це б порушило нотаріальну таємницю; довідки про вчинені нотаріальні дії видаються лише державним нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії (сторони правочину померли не заявляючи будь-яких претензій один до одного), а спадкоємці сторін правочину таким правом не наділені).

Таким чином, вимоги до державного нотаріуса в незалежній Україні посилюються, зокрема, в частині доступу до посади нотаріуса.

Пропонуємо внести зміни до ст.17 Закону України «Про нотаріат», передбачивши, що нотаріальні дії в державних нотаріальних конторах вчиняють державні нотаріуси (завідуючі державною нотаріальною конторою, заступники завідуючих державною нотаріальною конторою, державні нотаріуси).

Подальші наукові розвідки доцільно присвятити аналізу вчинюваних нотаріальних дій державними нотаріальними конторами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. – Київ : Знання, 2008. – 494 с.

2. Закон України «Про нотаріат» : від 02.10.1993 р., № 3425-XII // ВВР України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

3. Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. – Київ : Алерта ; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 683 с.

4. Постанова РНК УСРС «Про утворення народних нотаріальних камер» : від 25.02.1919 р. // ЗУ УСРС. – 1919. – № 15. – Ст. 163.

5. Постанова РНК України «Положення про державний нотаріат» : від 20.04.1923 р. // Збірник законів і розпоряджень Робіт.-Сел. Уряду України. – 1923. – № 13. – Арт. 232. – С. 419–428.

6. Комаров В. В. Нотаріат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Харків : Право, 2011. – 384 с.

7. Постанова РНК УСРС «Про затвердження Положення про Державний нотаріат УСРС і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна» : від 09.12.1944 р. // ЗУ УСРС. – 1944. – Ст. 18.

8. Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР» : від 26.12.1956 р. // ЗУ УСРС. – 1956. – № 23–24. – Ст. 240.

9. Постанова Ради Міністрів УСРС «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна» : від 20.03.1964 р., № 941 // ЗП УСРС. – 1964. – № 8. – Ст. 113.

10. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про державний нотаріат» // ВВР УСРС. – 1975. – № 1. – Ст. 4.

11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» : від 01.10.2008 р., № 614-V // ВВР України. – 2009. – № 13. – Ст. 161.

12. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» : від 06.09.2012 р., № 5208-VI // Урядовий кур'єр. – 17.10.2012. – № 189.

13. Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» : від 21.01.1993 р., № 7-93 // ВВР України. – 1993. – № 13. – Ст. 113.

14. Закон Республіки Беларусь «О нотариате» : от 18.07.2004 г., № 305-3-XV [Елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=H10400305&p2={NRPA}>.

Долинська М. С. Деякі аспекти правового статусу державного нотаріуса / М. С. Долинська // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 108–114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_20.pdf

Проведено порівняльний аналіз доступу до посади державного нотаріуса за законодавством Української РСР та незалежної України протягом 1919–2014 років. У статті розкриваються поняття нотаріуса, а також права та обов'язки державного нотаріуса. Автором з'ясовано особливості правового статусу державного нотаріуса.

***

Долинская М.С. Некоторые аспекты правового статуса государственного нотариуса

Проведен сравнительный анализ доступа к должности государственного нотариуса по законодательству Украинской ССР и независимой Украины в течение 1919–2014 годов. В статье раскрываются понятия нотариуса, а также права и обязанности государственного нотариуса. Автором выяснены особенности правового статуса государственного нотариуса.

***

Dolynska M.S. Some Aspects of the Legal Status of a Public Notary

A comparative analysis of access to the notary public office under the law of the Ukrainian SSR and independent Ukraine for 1919–2014 years conducted. The article deals with the concept of a notary, and the rights and duties of a notary public. The author found the features of the legal status of a notary public.

Форум права ФП